

Honismeret az ezredfordulón

Somogyi arcok, vallomások

A Somogyi Megyei Honismereti Egyesület megalakulásának tizedik évfordulójára másfél-száz oldalas kötetet jelentetett meg, amely a megyei honismereti mozgalom 44 személyiségét mutatja be. Az érdekes, korántsem szokványos, vagy sematikus riportok változatos életutakat vázolnak fel. Többségük tanár, tanító, népművelő. Van közöttük mérnök, levéltáros, muzeológus, könyvtáros és sok más foglalkozási ág képviselője. Életkorukat tekintve alig akad közöttük, aki ötven évesnél fiatalabb lenne. Javarást nyugdíjasok.

Valamennyien arról vallanak, hogyan, miért lettek a honismereti mozgalom elkötelezett hívei, hogyan kötődnek egy-egy településhez (tájegységhez). Jól kitapintható, hogy a legtöbb esetben a döntő indítást az iskola adta számukra. Egy-egy lelkes, jól magyarázó tanár meghatározó szerepet játszott a honismeret iránti érdeklődés felkeltésében. Ilyen például Marcaliban Gál József, vagy a kaposvári főiskolán Király Lajos.

A népelet tanulmányozása irányában sokakat a Somogyban legendássá vált tanár, majd muzeológus, Együd Árpád példaadása vonzott. A megyei levéltár meghatározó (országosan kiemelkedő, mondhatni egyedülálló) szerepet játszott és játszik a mozgalomban. Évtizedeken keresztül Kanyar Józsefnek köszönhetően, akitől a honismeret szervezésének stafétabotját G. Jáger Márta vette át. Utóbbi a Száz magyar falu könyvesháza sorozatban a számára oly kedves Mesztegyről készített mintaszert feldolgozást. A riportkötet címlapján is a mesztegyői faluház kiállításának részlete (jellegzetes szobabelső) látható.

A megye székhelyét, Kaposvárt többen képviselik a kötetben: G. Jáger Márta főlevéltáros, a Megyei Honismereti Egyesület elnöke, valamint titkára: Károly Irma a megyei Művelődési Központ igazgatója, Sipos Csaba a megyei és városi könyvtár helyismereti részlegének vezetője, Király Lajos nyugalmazott főiskolai tanár, a tucatnyi kötetet és több száz cikket publikáló Lévai József, L. Kapitány Orsolya, a Rippl-Rónai Múzeum néprajzkutató főmuzeológusa. Sándor Mária a Hazafias Népront keretén belül kezdte meg a honismereti mozgalom szervezését. Az igali szarmazású Berta Gyula a betyárok, haramiák, pandúrok, a bűnüldözés, büntetés-végrehajtás történetének országosan elismert szaktekinétye. A Kaposvárhoz közeli Szenna szabadteri néprajzi gyűjteményének egykori gondnoka, Csepinszky Mária Kötcsére költözve, másfél évtizede próbálkozik a hagyományörzés folytatásával. Szintén Kötcsén él Mihály Gyula, akinek értékes magángyűjteményében régészeti leletek csokorú fellelhetők, mint a hagyományos népi eszközök, használati tárgyak. Vezetett honismereti szak-

kört is, gyűjti a néphagyományokat. Falumúzeum létesítési tervei azonban eddig nem jártak sikerrel. Dr. Kálmán András az iskolatörténet, a tanítóképzés történetének elismert kutatója.

Kaposvártól északra, a Koppány völgyének kutatója Bősze Gábor tanár, aki az egész tabi járás történetének feldolgozására vállalkozott. A történelem szeretete átsugárzott fiára is. Bősze Sándor a megyei levéltár igazgatója, a Kanyar József-i örökség méltó gondozója. Nagyberki szülőtte Frech József, akit a falu monográfiájának megírása tett igazán híressé. Alig látott napvilágot, máris új, bővített kiadásán dolgozik, mert a kutatást egy percre sem hagyta abba. Kaposvártól nyugatra fekszik Hetes. Ennek hagyományait gyűjti, helytörténetét kutatja évtizedek óta Bank Lajos, aki községi tanítói oklevele mellé történelem szakos főiskolai diplomát is szerzett.

A Balaton-vidékről Matyikó Sebestyén József, a siófoki Kálmán Imre Múzeum igazgatóját, Róka Gyulát, a Siójuti krónika íróját, a balatonboglári Horváth Aladárt, Zamárdi monográfiájának íróját, Friesz Kázmért ismerhetjük meg, akinek családjáé volt az a partház, amelyet ma tájházként csodálnak meg a látogatók. Balatongyörök múltjának kutatója László István, aki a legendás csillagvárban született. Lengyeltőtiban dr. Tóth Sándor fogorvos a honismereti-helytörténeti kutatás megszállott szervezője. Több összefoglalás után szerkesztőként monumentális kötet megjelenítése fűződik a nevéhez, amelyek irodalmi címet adott: Csalogányok völgye. A Lengyeltóthoz közeli Buzsákon Tóth Pálné Komáromi Mária tanárnő honismereti szakköre végzett hatalmas munkát a hagyományok megismerése, fenntartása, a népművészet értékeinek összegyűjtése érdekében. Szőlősgyörökön Koltay Péter tanár a falu krónikása, a községi monográfia szerkesztője, s több fejezetének írója. Fonyódon Minczinger Katalin a múzeumi és helytörténeti egyesület mindenese (gimnáziumi tanár, majd nyugdíjasan városi könyvtáros).

Somogy nyugati vidékéről, Marcaliból Gál József történelem-földrajz szakos gimnáziumi tanárt mutatja be a kötet, aki az általa szervezett múzeum igazgatójaként dolgozott nyugdíjazásáig. Horváthné Rádcics Márta a bizei sváb közösség kutatója. Munkáját kötetben összegezte. A Marcalihoz közeli Mesztegyről faluházának lelke Kövesdi Tiborné. Somogyvár polgármestere Móring József Attila, aki megírta általános iskolájának történetét, évtizedekkel ezelőtt lelkes résztvevője volt a híres apátság átadásának. Kutas általános iskolájának történelemtanára Simon József, a megyei honismereti verseny ötletadó szervezője, falumonográfiák írója. Segesden Tóth Jenő földmérő mérnök nyugdíjas éveiben „kapott rá” a honismereti-helytörténeti kutatásra a református egyházközség, majd a település történetét. Eredményes tevő-

kenysége jutalmául 1998-ban díszpolgári címet adományoztak neki.

Csurgó és környékének kutatója dr. Horváth József gimnáziumi tanár, aki 1990 óta a Csurgó és Környéke című havi lap főszerkesztője. A Csurgóhoz közeli Somogyországban Hosszú László a Jókendv Egészség Kultúra Férfikör elnökeként tevékenykedik, gyűjti a hagyomány emlékeit. A Csurgótól délre fekvő Berzence múltjának lelkes és eredményes kutatója Szöke József. Csurgótól nyugatra, a határ menti Gyékényes szülőtte Pálffy István történelemtanár, akinek honismereti csoportjai folyamatosan szép eredményeket tudnak fölmutatni. Barcon a Dráva Múzeum főmunkatársa Rózsás Márton, aki restaurátori tevékenysége mellett régész-történészként is elismert kutató. Legutóbb a török hódoltság kutatását bemutató tanulmánykötetben jelent meg figyelemre méltó tanulmánya a barcsi török örökhelyről. A Rinya menti táj, Bodvica fáradhatatlan gyűjtője, krónikása Horváth Ferenc. Szöcsényben Ott Gáborné szervezett asszonykört (23 évig működött) és honismereti szakkört.

Dél-Somogyban Lábodon él Mike Györgyi tanárnő 24 éve keresztül vezette töretlenül a honismereti szakkört.

A megye keleti felében fekvő Felsőmocsoládon évtizedeken keresztül tanított Orbán Gézáne, Emmi néni. Tanítványai tőle tanulták a hagyományok tiszteletét, szeretetét. A község monográfiájában ő írta a néprajzi fejezetet. Amióta arra kényszerült, hogy egy kaposvári panellakásban éljen, nehezen találja a helyét. Miklósbán dr. Sipos Imre szerzetesként él, s ő is az egyháziaknak azt a hosszú sorát gazdagítja, akik számára a helytörténet kutatása szenvedéllyé vált. Ő rendezte sajtó alá Szalay János plébános nemrég megjelent Zics falu múltját feldolgozó monográfiáját. Tabon Marek János szakkörében szerette meg a honismereti munkát Tóth Tibor, aki Kadarkút és Tab múltját kutatja. Bertalan Béla könyvtárigazgató Tabi Kilátó címmel, országosan kimagasló színvonalú kalendáriumot jelentet meg két évente, az 1980-as évek óta (eddig tíz kötete látott napvilágot). A Tabhoz közeli Nágocs történetét Kiss Tamás történelemtanár írta meg, aki ugyan Budapesten él, de szülőföldjének a kis somogyi falut tekinti.

Somogy keleti szélén legendássá vált Gölle, Fekete István író szülőfaluja. Az iskolában emlékkiállítás idézi alakját. A közeli, már Tolnához kapcsolódó Dombóváron él a göllei születésű F. Bodó Imre agrármérnök, aki Fekete István emlékmúzeumot rendezett be és működteti saját költségén! Nemcsak a nagy író életművének buzgó kutatója, hanem egész sor honismereti írás szerzője, amelyek összegyűjtve kötetben is megjelentek. A Göllehez közeli Somogyoszil néphagyományainak kutatója dr. Marek János, aki három évtizede gyűjti a szülőfalujának történetére vonatkozó dokumentumokat.

A riportok jellemzője a tárgyilagosság. Készítői és a kötet szerkesztői láthatóan nem arra törekedtek, hogy azt bizonygassák, minden szép és tökéletes, de ennek ellenkezőjét sem akarták sulykolni,

azaz a nehézségeket, a kudarcokat sem abszolútizálták.

Ahány életsors, annyiféle. Volt olyan riportalany, aki „kitárukozott”, volt aki a magánéletébe kevésbé engedett bepillantást. Láthatólag kerülték a politikai vonatkozások emlegetését. Ezzel is bizonyították, hogy a honismereti mozgalom nem politikai kérdés, lehetőleg, amennyire lehet, tartuk távol tőle a napi politikát. A szűkebb és tágabb szülőföld valamennyiünké, s a közös kötődés mindennél fontosabb összetartó erő.

Somogyban tájházak, falumonográfiák egész sora, az ország egyik legjobban szerkesztett megyei folyóirata annak bizonyossága, hogy van mire büszkének lenni. A kötetből megtudhatjuk, hogy ezek mögött az eredmények mögött mennyi küzdelem van, mennyi lemondás. Átérzük azt is, hogy a jórészt idősebb generációhoz tartozó lelkes patrióták mennyire aggódnak: lesz-e folytatás, lesz-e valaki, aki tovább viszi a zászlót? Megmaradnak-e a gyűjtemények, megmaradnak-e a hagyományápoló csoportok? Lesz-e pénz a vastos kéziratok kötetben való megjelentetésére?

Aligha lep meg bárkit is, aki valamennyire ismerős a honismereti mozgalomban, hogy a lelkes gyűjtők többsége meglehetősen szerény anyagi körülmények között él. A honismereti kutatás a meggazdagodásra soha nem adott alkalmat, inkább az ellenkezőjére: aki erre adja a fejét, az pénzének és idejének javát „beleöli” a kutatásba. Számára az autó (ha egyáltalán van) munkaeszköz, csakúgy, mint a videó, a fényképezőgép. A sokasodó könyvek is nyelik a pénzt, s lakásából kezdik kiszorítani tulajdonosát.

A kötetet ügyszólván egy szuszra olvastam ki, csakúgy, mint valami izgalmas bestsellert. A maga nemében az is. Néhányan személyes ismerőseim, másokat munkáikból, cikkeikből ismerek. Mindenkirol tudtam meg olyan újat, érdekeset, ami sok, eddig kimondott vagy kimondatlan kérdésre választ adott.

Jó lenne, ha minél több megye megjelentetne hasonló kötetet, s emberközelből ismerhetnénk meg azokat, akik a honismeret érdekében tevékenykednek. Az ilyen portrékat többre becsülöm, mint a lexikonok hűvös, szűkszavú tárgyilagosságát. A mozgalomban megszoktuk, hogy hasonló portré csak az elhunytakról jelenik meg. Pedig az élők is megérdemelnék! (Somogy Megyei Honismereti Egyesület, Kaposvár, 2002.)

Csorba Csaba

DUPKA GYÖRGY:

Kárpátalja magyarsága

Kárpátalja: Politikai-közigazgatási háttérű nagytáj, Ukrajna délnyugati részén a Tisza és a Kárpátok által közrefogott terület, még pontosabban az Erdős Kárpátok déli lejtői és a lábuknál kezdődő Alföld. A terület négyötödét hegyek borítják és csak egyötöde síkság. A honfoglaló magyarság egyik

csoportja e vidéken, az *Ung völgyén* át (Vereckei-szoros) szállta meg a *Kárpát-medencét*. Kora középkori lakossága nagy létszámban magyar, egyes helyeken száz hospesek is letelepedtek. Későbbi benépesítésében a folyamatosan bevándorló románok is részt vettek, szláv lakossága a Kárpátok keleti lejtőiről bevándorolva, különösen a hegyvidék irtásos felhasználásának során a XIII. századtól állandó ütemben erősödött. A XVIII. század folyamán a korábbi népesség mellé még újabb német telepéseket kapott, a növekvő létszámú lakosság az egyre mostohább természeti adottságokkal küszködve irtásgazdálkodást, havasi pásztorkodást folytatott. Fakitermelése és fakereskedelme a XIX. század előtt is országos jelentőségű volt. A kapitalizmus korában a vidék lakói nagy számban vándoroltak ki elsősorban Észak-Amerikába.

Kárpátalja lakói ma: ukránok, akiknek több néprajzi csoportja, nyelvjárása ismert; magyarok, akik a városok mellett elsősorban az alföldi jellegű vidéket lakják; románok, akik főleg a vidék keleti és déli sávjában élnek. Különleges fejlődésük volt az ún. *koronavárosoknak* (Visk, Técső, Máramaros-sziget, Huszt, Hosszúmező), amelyeknek német és magyar alaprétegű, egykor kiváltságot bányász lakossága ma jórészt paraszti sorban él, de a környező népességtől való különállásának tudatát megtartotta. A magyar népi műveltség fejlődésében fontos szerepe volt a területen kialakult történeti borvidékeknek és a bányászhagyományoknak.

A Kárpátalja fogalom úgy alakult ki, hogy a területet a *Trianoni békeszerződés* Csehszlovákiához csatolta, ahol önálló közigazgatási egységként *Podkarpatska Rus* néven kormányozták. A II. világháború után 1946. január 22-étől a vidék hivatalos neve: Ukrajna Kárpáton túli területe (*Zakarpatszkaja Oblaszty*) néven önálló igazgatási egységgé vált. Történetéről itt most csak annyit, hogy végbement politikai és történelmi változásai a *Guinness* rekordok könyvébe illik. 1918. november 15-e ugyanis az *Osztürk-Magyar Monarchia* kötelékébe tartozott, majd ezt követően tizenhat különböző államalakulatot, illetve államformát élt meg, míg 1991. augusztus 23-tól Ukrajna része lett.

A magyarok, a közigazgatási terület déli és nyugati részének főleg síksági és a hegylábaknál elterülő vidékét lakják. Megtelepedésük központja a *Beregszászi* járás, ahol kevés kivétellel szinte valamennyi falu, nemzetiségi állapotát tekintve színmagyar. Összefüggő sávként húzódnak meg a magyar falvak az *ungvári*, *munkácsi* és *nagyszőlősi* körzet déli felén. Itt csaknem 90 községben magyarok alkotják a lakosság többségét, sokat közülük csak magyarok laknak. Így a beregszászi körzet *Mezővári* községében a lakosság teljes lélekszámának 97%-a magyar; az ungvideki *Nagydobrony* községben 98%-a, a munkácsi körzethez tartozó *Csongor* (Csomonyin) és *Dercen* községekben pedig eléri a 99%-ot.

Mint közismert, az etnikai közösségek egyik fontos jellemzője a nyelv, s a magyarok ápolják

nyelvüket ott is, ahol a lakosság kisebbségét alkotják. A tiszta magyar lakosságú falvakban az ukrán vagy az orosz nyelvet ismerők százalékaránya egészen az legutóbbi időkig alacsony volt. A nemzeti nyelv ilyen gondos megőrzését elsősorban a magyar lakosság történelmi múltja magyarázza: e területen a magyarok több évszázadon át uralkodó nemzet voltak, s ezért nem meglepő, hogy a kétnyelvűség sokkal elterjedtebb volt a ruszinok, szlovákok s egyéb népek között, mint a magyaroknál. A nyelv fennmaradását segítő elő a magyar telepések összefüggő elhelyezkedése s közelsége a magyarlakta fő etnikai területéhez.

Az első bécsi döntéssel Kárpátalja népeinek egyötöde (2000 m²-nyi terület) került vissza Magyarországhoz és az 1941-ben közzétett népszámlálási adatok szerint anyanyelv szerint 852 000 főnyi népesség 28,8%-a (245 286 lakos) vallotta magát magyarnak. Ez a statisztikai adat lényegesen eltér az 1930-as csehszlovák népszámlálás számaitól, akkor ugyanis a magyarság aránya 15,44%-ra csökkent (109 442 magyart írtak össze). Ez etnikai arányok több tényező változása együtthatásának volt köszönhető, egyfelől a cseh és szlovák állami alkalmazottak, telepek túlnyomó többsége elköltözött, a magyar anyanyelvű zsidók és a bizonytalan etnikai hovatartozásúak ezúttal ismét magyarnak vallották magukat, és a Trianoni magyar államterületről több ezer magyar költözött be. A kivételt nélkül magyar többségűvé váló városok közül *Beregszászon* több mint 90, *Ungváron* pedig több mint 80%-os arányt ért el a magyarság.

A mai demográfiai jellemzők szerint az 1989-es népszámlálás adatai szerint 171 400-an vallották magukat magyar nemzetiségűnek. Megjegyzendő, hogy Kárpátalja 1 888 200 lakosából minden negyedik-ötödik ember magyarul is beszél, számuk több mint 220 000-re tehető, de érdemes tudni azt is, hogy Kárpátalján élő magyarok kevés jelét mutatják a nyelvi asszimilálódásnak, hiszen még 1989-ben is 97%-uk vallotta magát magyar anyanyelvűnek.

Kárpátalján a magyar nyelv őrzője továbbra is a falu, hiszen több mint 100 000 magyar él falusi környezetben. A magyar nemzetiségűek száma jelentős, csak ott gyarapodik, ahol a magyar lakosság gazdasági foglalkoztatottságát helyben megoldották. Így *Péterfalva*, *Verbőc*, *Oroszi*, *Vári*, *Bereg*, *Csonkapapi*, *Gecse*, *Bótrágy*, *Nagybégány*, *Záposny*, *Kisdobrony*, *Nagydobrony*, *Eszeny*, *Palágykomoróc* stb. községekben. Ahol a lakosság gazdasági és szociális felemelkedése megtorpant, ott előreszlik a falu, illetve stagnál (*Aklihegy*, *Palló*, *Sislóc*, *Tarnóc* stb.) az elnéptelenedő aprófalvak és tanyák száma elenyésző (ilyen pl. *Gálóc*, *Szelmenc* vagy *Papintana*).

Meg kell azonban állapítani azt is, hogy a négy nagyobb városban – *Ungvár*, *Munkács*, *Beregszász* és *Nagyszőlős* – asszimilációs folyamatoknak tanúi is lehetünk: növekszik a vegyes házasságok száma, csökken a magyar nyelvű iskolai oktatás jelentősége stb. Az utóbbi időben különösen az Ungvári járásban gyarapodik a gyorsan beköltözők szá-

ma, egyrészt úgy, hogy megvásárolják a Magyarországra költöző családok házaikat, másrészt a már itt letelepültek befogadják a családok hozzátartozóit. Aggasztóan nagy az anyanyelvű intézmények nélküli települések száma. (*Minaj, Karácsonyfalva, Mátyfalva, Tekeháza, Gödényháza, Fancsika, Csepe* stb.)

Több mint 12 ezer magyar nemzetiség él diaszporában a Kárpátokon túli területeken (*Lemberg, Ivano-Frankovszk, Kijev, Odessa, Harkov, Krími terület, valamint Oroszország, Kazahsztán és a Baltikum országaiiban*). Valamennyien a kárpátaljai falvakból, városokból szóródtak szét a „szélrózsza” minden irányába. Többnyire azok rajzottak ki Kárpátaljáról, akik jövedelmezőbb munka után mentek, vagy nem találtak szakképzettségüknek megfelelő állást szűkebb pátriájukban. Egyeseket távoli vidékekre vezényeltek a főiskola befejezése után, s ők már ritkán települtek vissza szülőföldjükre. Leszármazottaik közül sajnos már kevesen tudnak magyarul. A diaszporában élő magyarok csak úgy tarthatják meg anyanyelvi kultúrájukat, nyelvüket, ha egy-egy nagyobb városban külön nemzeti-ségi klubokat, egyesületeket alapítanak az anyanyelvük ápolására. Például az Észtonországban letelepedett kárpátaljai magyarok *Tallinban* megalapították az *Észtországi Magyarok Egyesületét* több mint száz taggal. 1989 decemberében megalakult a *Lembergi Magyarok Egyesülete* is, mintegy kétszáz taggal. A városban és környékén csaknem kétezer magyar él. Kijevben klubformában működik száznál több taggal a magyar egyesület. 1991. január 29-én *Alma-Atában* hivatalosan bejegyezték a *Kazahsztáni Magyarok Szervezetét*. Hasonló egyesületek jöttek létre más térségekben is, az ukrainai egyesületek részben kezdeményezői voltak az *Ukrainai Magyarok Demokratikus Szövetsége* megalapításának. *Dupka György* a demográfiai jellemzőket egyszerű statisztikai adatokkal illusztrálja, s külön részletezi az egyes járások magyarlakta településeknek lélekszámát, nemzetiségi összetételét, sőt a szóróvnytelepülések, nyelvszigetek lélekszámát is.

Az egyetemes magyar kultúra több évtizedes széttagoaltsága után az 1990-es évek elejétől nyílt meg újra a lehetőség Kárpátalján is az egységes magyar szellemi égbolt megteremtésére. Siker, hogy újjáéledtek az egyházak, a helyi könyvkiadásokban valóságos robbanás tapasztalható, aktívan tevékenykednek a képzőművészek és zeneművelők, gomba módra szaporodnak a civil szervezetek. A szülőföld azonban nem tudja maradéktalanul eltartani magyarjait sem. Tapasztalható, hogy különösen az értelmiségi családok sokasága gyermekeinek anyanyelvi átmentésére fordítja megtakarított vagyonkiját.

A Kárpátaljai magyar sajtó palettáján ma már több mint húsz napi és hetilap, havi, illetve negyedévi és időszakos kiadvány szerepel. Erdély Gábor főszerkesztő által jegyzett *Kárpáti Igaz Szó* a megye egyetlen magyar nyelvű lapja, amely közel 10 000 példányban jelenik meg hetente háromszor.

A járási lapok közül a *Beregi Hírlap* 2000 példányban kerül az olvasókhoz. Érdekes, hogy a lapnak 600 ukrán előfizetője van. Három helyi lap magyar fordításban jelenik meg, az *Ungvidéki Hírek*, a *Nagyszőlős Vidéki Hírek* és a *Beregszász* című városi hetilap.

A közéleti és kulturális lapok közül jelentős a *Kárpátaljai Szemle* (4000 példányban jelenik meg), a *Közoktatás*, az *Irka* gyermeklap, a *Nyomkereső* (a Kárpátaljai Cserkész Szövetség lapja), a *Szolymai Krónika*. A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének lapja a *Kárpáti Krónika* felelős kiadója a jelen könyv szerzője Dupka György, szintén kötetünk szerzője s kiadója a *Kárpátok Gazdasági Szemle* című lapnak is, amelynek érdekessége, hogy *Sátoraljaújhelyen* jelenik meg magyarul, *Nagykaposon* szlovákul, *Ungváron* pedig ukránul.

A Kárpátaljai magyar irodalom fórumai: a *Hatodik Síp* (a kárpátaljai szerkesztőség vezetője Penckófer János, Beregszász-Budapest), a *Pánsíp* (alapító-főszerkesztő Balla D. Károly, Ungvár-Budapest) és a *Véletlen Balett* (a kiadásért felel Bagu László és Lengyel Tamás, Ungvár-Budapest), amelyek negyedévente vagy évente egyszer jelennek meg. A CREDO Alapítványhoz két időszakos kiadvány kötődik: a *Túrógató* (főszerk.: Tárczy Andor, a „jókédvű” kárpátaljai magyarok lapja, Ungvár) és a *Bóbita-füzetek* (felelős kiadó Ivaskovics József, kárpátaljai magyar gyermek- és ifjúsági magazin). Két nyelven lát napvilágot a *Kárpáti Panoráma*, amelynek beregszászi alapító-főszerkesztője Razgulov Vladimir helytörténész, a magyar kiadás (megjelenése pillanatnyilag felfüggesztve) gondozója Zubánics László.

Az 1990-es években a kárpátaljai történelmi egyházak is lapokat alapítottak: a Kárpátaljai Református Egyház *Küldetés* (főszerk.: Balogh Attila, Beregszász), a Római Katolikus Egyház Kárpátaljai Apostoli Adminisztratívája *Új Hajtás* (főszerk.: Tegze József, Munkács), a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye a *Halászsok* Alapítvány kiadásában *Megmaradni* címmel jelentet meg időszakos kiadványt.

Az *elektronikus média* központja Ungváron van. Magyar nyelvű helyi televízió és rádióadás is működik az ukrán televízió adásán belül. A kárpátaljai rádió magyar adásainak műsorideje évi 470 óra, a televízió adásideje évi 70 óra. Az Ukrainai Rádió-és Televízió Kárpátaljai Stúdiója *Magyar Nyelvi Adások Főszerkesztősége* (vezetője Kulín Zoltán, Ungvár) jó kapcsolatokat épített ki a Magyar Televízió Határon Túli és Kisebbségi Stúdiójával. Kárpátalján a *Magyar Televízió* egyes programja, a *TV2*, és az *RTL Klub* csatornája szinte mindenhol, a hegyvidéki járások (Raho) kivételével elérhető. A műholdról sugárzott *Duna Televízió* és a többi magyar csatorna adása megfelelő vevőrendszer híján csak kevesek számára hozzáférhető.

A kötet részletesen felsorolja a Kárpátalján lévő kiadókat, a magyar publicisztika és irodalmi riport művelőit, a nevesebb műfordítókat, és átfogó képet ad a könyvkiadásról, a könyvtárakról, a mű-

zeumokról, az emlékházakról, a közművelődési intézményekről, klubokról. Jelezve azt, hogy az alulról építkező magyar közművelődési körök túlnyomó többsége még 1989 előtt alakult a magyar lakta településeken. Igaz, hogy az ukrán állam anyagi jellegű támogatást az ukrain kisebbségi település számára eddig nem nagyon tudott biztosítani, ám működésüket nem is akadályozta.

Az említett klubok, így *(Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub*, vezetője Weinrauch Katalin (Beregszász, 1984), *Móricz Zsigmond Magyar Irodalmi Klub* vezetője Minya József (Tiszapéterfalva, 1986), *Drávai Gizella Kör*, vezetője Balla László (Ungvár, 1987), *II. Rákóczi Ferenc Kör*, vezetője Helm Judit (Munkács, 1987), *Hollósy Simon Kör*, vezetője Szöllösy Tibor (Técső, 1988), *Petőfi Művelődési Kör*, vezetője Bilics Éva (Rahó, 1988), feladatuknak tartják az irodalmi hagyományok ápolását, a kiváló magyar alkotók emlékének megörökítését, könyv- és képzőművészeti kiállítások rendezését. Magyar nyelvet, irodalmat és művelődést szolgáló kör több iskolában is alakult, valamennyien az ébredő magyarságtudat erősítését szolgálták a kis közösségekben. Többségük ma is igen aktívan működik.

Az ukrainai nemzeti kisebbségi törvény lehetővé teszi a nemzeti kulturális autonómia létrehozására, aminek alapján jelenleg 115 tanintézményben folyik magyar nyelvű oktatás. Ebből 65 magyar, 50 pedig egyes tannyelvű iskola. Az 1999-es tanévben 22 ezer diák tanulhatott anyanyelvén. A magyar civil szervezetek kívánatosnak tartják egy egységes magyar tannyelvű kerület létrehozását, aminek alapján hathatósabban lehet kezelni a magyar nyelvű iskolarendszert. Ennek ígéretes jelei helyenként már láthatók.

Az 1990-es években az ukrán iskolákban engedélyezték a magyar nyelv fakultatív oktatásának bevezetését. Azokon a településeken, ahol a magyarok szóróványban élnek, a szülők kezdeményezték a vasárnapi, illetve hétfői iskolák megnyitását, amelyből a helyi egyházi egyesületek is kiveszik a részüket. A magyarok lakta településeken összesen 36 általános (9 osztályos), és 17 középiskola (11 osztályos) működik. Öröndetes, hogy a magyar tannyelvű osztályok létszáma az elmúlt évekre megnövekedett. Beregszászban 8 osztályos gimnázium indult, 2000-ben pedig Técsőn megnyílt az Antall József Múzeum. Ezen kívül három magyar liceumban (Nagydobronyban, Nagyberegen és Tivadarfalván) folyik magyar nyelvű oktatás a református egyház fenntartásával. Sajnálatos viszont, hogy magyar nyelvű szakiskolák Kárpátalján nem működnek.

1963. szeptember 1-jétől az *Ungvári Állami Egyetemen* magyar filológiai tanszéken folyik képzés, ahol eddig több mint kétszázan szereztek magyar nyelv és irodalom szakos diplomát. Az 1995-től matematika, fizika karon is szerveztek magyar nyelvű oktatást, ennek a képzésnek azonban hiányzik még a jogi szabályozása.

1964 szeptemberétől Beregszászon megkezdte működését a *Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főisko-*

la, amely a magyarországi *Bessenyei György Főiskola* (Nyíregyháza) keretében működött, majd 1996-tól a főiskola önállósult. Jelenleg mintegy kétszáz hallgatója van. A két főiskola közti megállapodás alapján újabban elindult az informatikai számítógépes közgazdász képzés is távoktatás keretében, mint megemlítendő, hogy a *Munkácsi Tanárképző* magyar tannyelvű csoportjaiban is képeznek pedagógusokat óvodák, elemi iskolák részére.

Dupka György honismereti kézikönyve részletesen feldolgozza a vallási életet is. Magyar kisebbség vallási megoszlása Kárpátalján a következő: 110 ezer református, 70 ezer római katolikus, 30 ezer görög katolikus, és csaknem 1000 izraelita. A függetlenné vált Ukrajnában a hatalom képviselői szakítottak a korábbi vallásellenes gyakorlattal és nem avatkoztak be az egyházak életébe. Visszaadtak elbocsátott javaikat és engedélyezték az új templomok építését. Kárpátalján az ezredfordulón református egyház 95 gyülekezetében 34 lelkipásztor szolgál, 48 lelkészjelölt tanul magyar teológián Budapesten, Debrecenben, vagy Sárospatakon. A római katolikus egyház híveinek 85%-a magyar, 7%-a szlovák, 5%-a német és 3%-a rutén.

A Szentszék 1993-ban az államhatárokat elismerve véglegesen elválasztotta Szatmári Egyházmegyétől Kárpátalját, és az így önálló apostoli kormányzóság adminisztrátúra lett, püspökévé *Majnek Antal* nagyszőlősi ferences szerzetest nevezte ki a Szentatya, sőt szentelését is ő végezte Rómában, 1996 januárjában. Annak ellenére, hogy a magyarországi ferences rend több tagját is Kárpátaljára küldte az 1990-es évek elején, mégis nagy a paphiány, az aktív lelkipásztorok száma harminkettő.

A II. világháborút követően is virágzó kárpátaljai katolikus egyház ellen a kommunista terror időszakában átfogó támadást indítottak, melynek áldozata lett 1947-ben első püspökük a most boldoggá avatott *Romzsa Tódor*. Ezt követően 1949-ben betiltították a görög katolikus egyházat, működését hivatalosan csak 1989 decemberétől engedélyezték újra. Jelenleg a görög katolikus Sze-medij Iván püspök vezetésével szinte reneszánszát éli: 113 temploma, 295 parókiaja, 81 vasárnapi iskolája és külön szemináriuma van. A mintegy 300 000 görög katolikus lelki gondozását 143 pap látja el. Érdekesség, hogy az említett 30 000 magyaron kívül 16 000 román is ezt a hitet vallja.

Dupka György részletesen beszámol az irdalom, a színház, a képzőművészetről is, leírja a *Beregszászi Irodalmi Kör*, az *Ungvári Irodalmi Kör* munkáját, az öntudatra ébredés folyamatát, különösen az „Együtt csoport” munkáját, a *Forrás Stúdiót*, beszél a *József Attila Irodalmi Stúdióról* és az egyéb szellemi műhelyekről, a képzőművészeti életéről, a zenei életéről. Itt kell megemlítenünk, hogy könyvünk szerzője 1993-ban *Vári Félián László* és *Gortvay Erzsébet* társaságában *Berzsenyi-díjat* kapott, míg *Balla D. Károly* ezen elismerésen túlmenően 1999-ben *József Attila-díjban* is részesült.

A kárpátaljai magyar kultúra ápolásához jelentősen hozzájárult a *Beregszászi Népszínház*, amely 1952-ben alakult, és mint amatőr együttes több mint ötven darabot mutatott be. 1988 szeptemberében megindult az *Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház* szervezése, amely professzionális magyar társulatként 1993-ban kezdte meg működését, sajnos működési feltételeinek jogi keretei jelenleg még nem tisztáztak és nem szabályozottak.

Végezetül megemlítjük, hogy a kötet jó áttekintést ad a politikai életéről, annak szervezeteiről, különböző politikai irányokról, bemutatja a *Kárpátaljai Kulturális Szövetséget* (KMKSZ, elnöke Kovács Miklós volt parlamenti képviselő, tiszteletbeli elnöke Fodó Sándor) a kárpátaljai magyar politikai érdekvédelmi szervezetét. Bemutatja továbbá a *Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetséget* (BMKSZ, székhelye Beregszász, elnöke jelenleg Pirigyi Béla). A regionális szervezet programjában, a Beregszászi járásban és a történelmi Bereg megye más településein élő magyarok politikai, kulturális és szociális értékeinek képviseletét vállalja fel.

A *Kárpátaljai Határ Menti Önkormányzatok Társulása* (Kárpátaljai Magyar Önkormányzati Fórum, KHMÖT), 2000-ben alakult, székhelye Ungvár, elnöke Nuszer Ernő.

E fejezet ismerteti a *Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége* (MÉKK, székhelye: Ungvár, elnöke Dupka György) szakmai érdekvédelmi szervezeteit, így a *Kárpátaljai Pedagógusok Szövetséget* (KMPSZ, székhelye Beregszász, elnöke Orosz Ildikó), a *Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetséget* (székhelye Munkács, elnöke Popovics Béla) és egy egész sor ifjúsági csoportosulást.

A könyv befejező fejezeteiben utal az egyre igényesebb idegenforgalomra. Bemutatja a magyar vállalkozásokat a magyar régióban, és röviden vázolja a magyar néphagyományokat, így a népi hímzést, népi mesterségeket, amatőr festést, és szobrászatot.

A honismereti kézikönyv nagy érdeme, hogy részletezi a magyar szerveket és intézményeket, sőt ennek címtárában az érdeklődők külön megtalálhatják a kultúra minden szegmensét, az időszakos kiadványoktól a könyvkiadót, a nyomdákon keresztül az egyházakig bezárólag, pontos név és címlistát ad, végül tételesen felsorolja a magyar lakta településeket, a szórványmagyarok településeit és bőséges irodalomjegyzéket közöl. (Anyanyelvi Konferencia, Bp. 2000.)

Udvarhelyi Olivér

Újpest története

Szépen gyarapodó helytörténeti irodalmunk sokszínű és egyre terjedelmesebb. Bizonyítéka ennek az Újpesti Helytörténeti Alapítvány gondozásában az Újpesti Városvédő Egyesület új kiadványa, amely elvezet minket az emlékek ósvényén, a valaha önálló városka, most fővárosunk IV. kerü-

letének múltjába. Sipos Lajos szerkesztette a gyűjteményt, amely a „magán-história” újabban előtérbe kerülő műfaját képviseli, visszaemlékező írások jól válogatott együttese, amelyeket a polgármester várostörténeti tanulmánya vezet be. „Már a rómaiak idejében...” – a Kárpát-medencében szinte minden helytörténet így kezdődik, ez áll Újpesten is, de a tanulmány folytatása is megfelelő minden várakozásnak, sikeresen egyesítve a jogtörténeti és közhistóriai elemeket. 1906-ig, a városossá alakulásig tárgyalja Újpest történetét, utána átadja a szót a visszaemlékezőknek.

Az összes többi írásban a szerző-emlékező személyes élménye jelenik meg, szó hozzánk, ahogyan ő látta a történelmet, illetve amit ebből a megélt életből az ő egyéni – esetleg családi – emlékezete számunkra megörözt. Emberi sorsok formálódnak a kötet oldalain, a háttérben ott lüktet Újpest (város, kerület?) élete, ott vannak az életnek helyet adó utcák, házak, intézmények, ott vannak az iskolák, műhelyek, üzemek, gyárak, üzletek és természetesen az emberek, a szülők, rokonok, ismerősök.

Emlékek a régi polgári életből a címe két hangulatos írásnak. Régi emberekről, elfelejtett szokásokról számol be dr. Töttös Ernőné, aki az Újpest-tért sokat tett Fraknóy családban született és most Brüsszelben él. „Ebben az időben mindenki mindenkit ismert. Egy séta a városban felért három meghívással.” Dr. Körös Endréné – aki szintén Fraknóy lány – hététköznapokról és ünnepekről számol be, amelyek olyan szépnek tűnnek a múlt kődjén át. Egykor a rátartibb gavallérok lovas kocsin jöttek locsolkodni.

Dr. Gerber Alajos fogorvos, Újpest díszpolgárának visszaemlékezéseiben érdekes módon nem az egészségügy, hanem a két háború közötti katolikus munkásszervezetek kapják a legnagyobb szerepet. Dr. Mady Ferenc, szintén orvos, családja az 1870-es évek óta része az újpesti közéletnek. Különböző helyeken szolgálták a várost, megszerelve polgártársaik megbecsülését. Pap József tanár, az 1930-as évek vidám és pajkos újpesti gyermekkoráról ír, csínytevéseik, játékaik helyszíneiről. Nemeskériné Szrapkó Éva a megyeri utcákról adja közre emlékeit. Külön fejezetet szentel az üzleteknek, amelyek ma már megszűntek, és ahol a vevő és a kereskedő szinte családtagok voltak, de olvashatunk az 1945 tavaszán a várost előntő jeges árvízről is. Persze a vízről kellemesebb emlékei is vannak, különösen a Tungin, a Tungram Strandon. Bakos Béláné az 1938 utáni időkre emlékezik, sok nevet említve. Ír a bombázásokról is, amelyek nem kímélték ezt az ipari területet. Spiegler László órásmester visszaemlékezése jóval komorabb, háború s üldözöttes volt az osztályrésze. Nagy szerencsével élte túl a munkaszolgálatot és a deportálást! Kárpáti Tünde tanár, már a háború után gyekekedett, érdekes olvasni az 1940-es, 1950-es évek iskoláját bemutató sorait.

Ládalekvár, gyűjtős, Szabad Nép-félóra idézi fel az akkori idők hangulatát. Buzna Ferenc csa-

ládja feltörekvéséről, a háború előtti társasági életéről ír, térképen követve a település fejlődését, bemutatva egykori és mai arcát. Éllemes vállalkozókat örökít meg, és elmeséli, hogy egy Bachman nevű temetkezési vállalkozó olyan hirdetést adott fel, amelynek ez volt a szövege: „Meghalni jó és élvezet, ha Bachman temet.”

Sok-sok apró érdekesség jelenik meg a lapokon, témák tömegét kínálva a helytörténet kutatóinak, érdeklődő diákoknak. Érdekes egyezések, mint a helyi sportegyesület URÁK rövidítése, a Récsey-cukrászda süteményei, az 1950-es évek iskolája, ahol a tanár bevitte a biciklit az osztályterembe, arcélek az egykori Újpestről, akiket nemzedékek ismertek és szerettek. Elsősorban pedagógusok, akikre érdekes módon minden visszaemlékező őszinte szeretettel emlékezik, még ha szigorúak voltak is – az úgy látszik – javukra vált a tanítványoknak.

Zárják a kötetet a rendszerváltás dokumentumai, jegyzőkönyvek a pártok alakulásáról. Jó ez a befejezés, hiszen a lapokon a 160 éves település „magántörténelme” jelenik meg. Nem teljesen, nem hiánytalanul, és természetesen nem egyformán, hiszen az emberek sem egyformák, minden-

kinek más a nézőpontja. De a történelem, Újpest története sem ért véget, továbbfolytatható!

Talán a könyv visszaemlékezés jellegéből következően kis hangsúlyt ad a történelmi eseményeknek, amelyek pedig alaposan érintették Újpestet. Nem említi például az 1919-es Tanácsköztársaság-ellenes gyári megmozdulást, az ostrom alatti partizánakciókat és az 1956-os őszi ellenállást a szovjet csapatokkal szemben, amelyet kíméletlen megtorlás követett.

Nem tér ki a lakosság sajátos összetételére, az újpesti zsidóság nagy szerepére sem (Lówy Izsák volt az 1840-es években az első törvénybíró), nem esik szó az 1944-es deportálásról, amelynek következtében az elhurcolt 12 ezer újpesti polgár zöme elpusztult.

A kötet címében említett újpesti történetek egyének, családok története, amelyek csak közvetve érzékeltek a történelmi viharokat, változásokat, azoknak hatásait az egyes ember sorsára.

Régi fényképek – épületek és családi fotók egyaránt –, valamint korabeli térképek jól érzékeltetik a városrész múltját, még érdekesebbé teszik ezt a kitérőt a helytörténeti kiadványt.

Róbert Péter

HÍREK

A Domaházi Hagományörző Egyesület számára az elmúlt esztendő eredményes volt, ami erőt és kedvet ad a további sikeres tevékenységhez. Íme néhány esemény az Egyesület 2002. évi naptárából:

Szerepeltek a Magyar Televízió Főtér című műsorában. Önálló műsort adtak Cigándon a Szomszédolás című megyei program nyitó rendezvényén. Ott voltak Cereden a Medves-aljai ünnepségen, Erdőbényén az Országos Kádár Találkozón, Bogácson a Nemzetközi Dalos Találkozón, Aggteleken az egyhetes kulturális rendezvényen, Megyaszón a Harangodi Pacsirta Dalostalálkozón, Edelényben a II. Kastélykert Napokon, a szlovákiai Újháton rendezett falunapon (önálló műsorral), a lengyelországi Chorzóvban három előadáson kápráztatták el a közönséget, és még tovább lehetne sorolni szereplésük színhelyeit. Az Egyesület vezetője, Elek Menyhért, két évvel ezelőtt egy népi zenekart alakított, amely fiatalokból áll. Nagy öröm számára, hogy a citerazenekar mellett már ők is képesek az együttes táncait kísélni. Az sem mellékes eredmény az Egyesület életében, hogy az elmúlt évben a lányok részére sikerült táncos cipőket vásárolni, ami 150 ezer forintba került. Az egyesület támogatói a Nemzeti Kulturális Alapprogram, a Megyei Mecénás Alap, a Domaháza Ifjúságáért Alapítvány, továbbá a Hangony és Vidéke Takarékszövetkezet, valamint az ózdi Mackó Tüzép. 2003-ban például április 29-én a putnoki Gömör Expon, ahol Magyarország és Szlovákia köztársasági elnöke – Mádl Ferenc és Rudolf Schuster – is megtapsolta őket. Felléptek a Nádásdi Napokon, valamint Rimaszombaton a Gömöri Magyar Kulturális ünnepen, és még legalább tíz helyen Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.

A Magyar Televízió 1970-ben Röpülj páva címmel népdaléneklési vetélkedőt rendezett, s az egész ország a népdalok bővületében élt. A faluban Elek Menyhért is szervezett a népdalvetélkedőt. 1971-ben a döntőbe jutott 30 énekessel úgy határoztak, hogy továbbra is együtt maradnak, gyűjtik, s énekelik a szép domaházi népdalokat. Az együttes 2001-ben ünnepelte fennállásának 30 éves évfordulóját.

Kerékgyártó Mihály